

"Orta Doğu» Petrolları (*)

Dipl. İog. Mahmut Rasim MUTUK

(Yabancı literatürden)

1 -Orta Dogu'nun Politik Önemi:

Ortadoğu, İstanbul ile Kahire, Aden ile Tahran arasındaki devlet ve memleketler; coğrafi ve politik bakımdan eski ismi ile «Ön Doğu» olarak tavsif edilegelen bu saha, Birinci Dünya Harbinden sonra üzerinde politik, ekonomik ve stratejik menfaatlerin çarpıştığı gerginlikler ülkesi olmuştur.

Binlerce senedenberi, bu topraklar, yüksek kültürlerin kaynağı ve sahnesi olmuştur; Mısır ve Babil, Asuri, ve İran, İsrail ve Hristiyan, nihayet İslam ve Bizans kültürleri burada ilk çiçeklerini açmışlar ve burada olgunlaşmışlardır.

Bağdat, Babil, Kudüs, Şam gibi takdise layık isimler, bugün bile içimizde öyle tarihi tablolar canlandırıyorlar ki, kuvvetli kültürleri, faal politik hayatları ile bu geniş memleketleri hala gözümüzün önünde görür gibi oluyoruz.

Bu kültürlerin sönmesi ile, evvelce bu kadar şaşaalı bir surette inkişaf etmiş olan hayat, Oswald Spengler'in morfolojik kültür bakımından bir mefhum olarak "fellağ hayatı,, damgasını

(*) Coğrafi ve politik bakımından bu sahaya "Yakın Doğu,, da deniliyorsa da, buralarda petrol bulunduğundan sonra, "Orta Doğu,, tabiri artık enternasyonal petrol literatürüne girmiş bulunmaktadır.

yurduğı, en basit bir yaşama şekline rücu etmiştir.

Bu memleketler yavaş yavaş kendi ruhî profillerini ve bu suretle siyasî ehemmiyetlerini kaybederek, kuvvetli devletlerin elinde, bir vakitler tarihî vazifeler sahibi iken bugün kenar vilâyetler derekesine düşmüşlerdir ki ehemmiyetleri en yakın bir maziye kadar, ancak büyük devletlerin stratejik Sevkiyat yollarının emniyetini temin bakımından takdir edilebilir bir ölçüye bağlı kalmıştır.

Fakat birdenbire beklenmedik ve umulmadık bir surette sahne değişmiştir! Basra körfezi kenarındaki memleketlerde, İran'da, Irak'da ve Suudî Arabistan'da Kuveyt, Quatar, ve Bahreyn adalarında petrol sahalarının keşfedilmesi ve çok zengin rezervlerin tesbiti anından itibaren, enternasyonal petrol ekonomisi lisanında "Orta Doğu,, olarak tanınan bu yerler, Dünya politiğı çerçevesi içinde merkezî bir ehemmiyet kesbetmeğe başlamışlardır.

Biz şimdiye kadar politik kuvveti, büyük insan kütlelerinin toplandığı yerlerde, kesif endüstri merkezlerinde yüksek bir surette inkişaf etmiş seyrüsefer organizasyonlarında tebellür etmiş olarak görmeğe alışmışken, şimdi Orta Doğu'da, garip bir hadise ile karşılaşmış oluyoruz: nüfusu az ve seyrek, endüstrisi fakir, seyrüsefere henüz

açılmamış olan bu yerler politik kuvvetlerin en büyük bir azimle çarpıştığı bir sahneye dönmüş oluyor.

Burada, arap dünyasında, arap istiklâline yardım edecek durumda oluşu için, kuvvetli bir mevki ihraz edebilecek olan İngiltere'nin maksat ve gayeleriyle; İkinci Herpten evvel Suudi Arabisten'a ayak atmış olan Birleşik Amerika'na politik ve iktisadi «Terdance»'ları birbiriyle çarpışmaktadır. Bundan başka, Birleşik Sovyetlerin nazarları da yalnız kendi yakınındaki Kuzey İran petrol sahalarına değil, aynı zamanda büyük arap alemine çevrilmiş bulunmaktadır.

Orta Doğu böyle birdenbire, Dünya politik vicdanını aktüalize ederek kendisini birdenbire, Dünya olaylarının kenarından, Dünya politik ve ekonomik çarpışmalarının mihirakı mevkiine geçtiğini görmesi, topraklarında topladığı muazzam ve bugüne kadar hududu belli olmyan zengin petrol servetine medyundur.

Hiç şüphe yoktur ki Dünya devletleri, Orta Doğu'nun ehemmiyetini ve istikbalde ekonomik mücadeledeki iktisabedeceği mevki tamamiyle müdriktiler. Burada kendi hakimiyetlerini kurmak, ticarî nüfuzlarını arttırmak ve mevkilerini sağlamlaştırmak onlar için en büyük bir tasa olacaktır.

II — Orta Doğu'nun Ekonomik Önemi:

Dört büyük Dünya petrol merkezi içinde (Kuzey Amerika Birleşik Devletleri, Antil Denizinin etrafındaki memleketler grubu, Sovyet Ünyonu, Orta Doğu) Orta Doğu, en yeni olarak keşfedilmiş ve en az incelenmiş bir petrol sahasıdır.

1948 senesinde Orta Doğu petrol istihsalı 56 milyon tonla (Dünya petrol

istihsalinin % 11,9 u) her ne kadar Birleşik Amerika'nın 277 milyon tonluk (Dünya petrol istihsalinin % 58,9 u) ve Antil Denizinin etrafındaki memleketlerin (Venezüella, Kolombiya, Trinidad, Meksiko dahil) 84 milyon tonluk (Dünya petrol istihsalinin % 17,8 i) istihsalinin gerisinde kalmakta ise de Birleşik Sovyetlerin 30,5 milyon ton (Dünya istihsalinin % 6,5 u) tutan istihsalinin oldukça ilerisindedir.

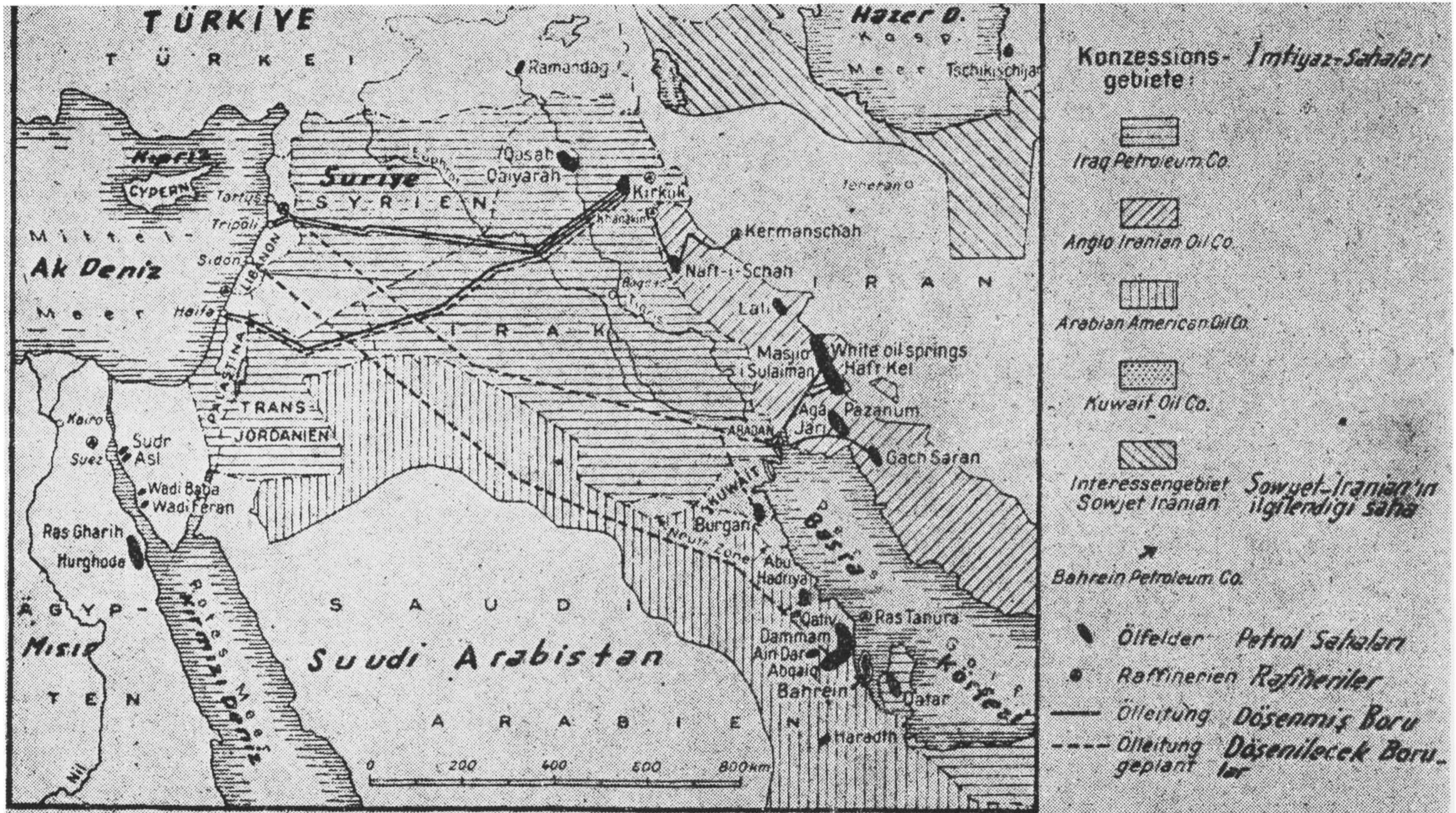
1948 senesinde Orta Doğu memleketlerine isabet eden istihsal:

İran	25,3 mily. 4. (10,3 mily. t. 1938 de)
Suudî Arabistan	19,3 - t. (0,06 » t. 1938de)
Kuveyt	6,4 » t. (— — 1938 de)
Irak	0,1 » t. (4,4 mily.t. 1988 de)
Bahreyn	1,5 » t. (1,1 » t. 1988 de)
1948 mecmuu	55,6 » t. (15,8 » t. 1938 de)

Bu tablodan vazih olarak iki mühim hakikat meydana çıkıyor ; bir defa, Orta Doğu'nun umumî istihsalı on sene zarfında takriben 16 milyon tondan 56 milyon tona kadar çıkmıştır. Ve 1948 senesi sonunda günlük istihsal, takribi olarak İran petrol sahalarında 70.000 ton, Suudî Arabistan'da 60.000 ton, Kuveyt'de 17.000 ton, Irak'da 12.000 ton ve Bahreyn'de 4.000 tonu bulmuştur.

Bundan başka; tabloda iki memleket, 1948 de petrol istihsal eden memleketlerin 5 nci ve 7 ncisi olarak görülüyor. Halbuki 1938'de bunlardan biri ya pek az petrol istihsal ediyordu, Suudî Arabistan gibi (senevî istihsal 60.000 ton) veyahut hiç petrol istihsal etmiyordu, Kuveyt gibi. Bunun istihsalı ancak 1946 da başlamıştır.

Fakat Orta Doğu'nun ehemmiyeti yalnız petrol istihsalinin yüksekliğinden değildir. Bu ehemmiyet daha ziyade, bu memleketlerin, kendi petrol ihtiyaçları pek az miktarda olduğundan,

«Orta Dogu» nun Petrol Sahaları, Petrol Boruları ve Rafinerileri

esellschaften

istihsal ettikleri petrolün büyük bir kısmını başka memleketlere ihraç edebilmesindedir.

Birleşik Amerika'nın, muazzam miktarda petrol istihsaline rağmen, endüstride, nakil işlerinde, ziraatta ve ev ihtiyaçlarında petrol sarfiyatı öyle kabarık bir yekûn tutmaktadır ki, zaman zaman kendi dahilî ihtiyacı için, hariçten petrol ithal etmek zarureti karşısında kaldığı da olmuştur. Keza Antil Denizinin etrafındaki memleketlerin, zengin petrol istihsalâtının büyük bir kısmı, Batı yarım küresinin ihtiyaçlarına sarfedilmektedir. Birleşik Sovyet'lere gelince, ne kendi ve ne de Sovyet ekonomisi sistemi içine aldığı komşu memleketlerinin kaynaklarından kâfi dercede petrol istihsal edememektedir. Buna mukabil Orta Doğu 1948 senesinde kendi ihtiyacı için 7 milyon ton petrol ayırdıktan sonra, 50 milyon ton kadar petrolü başka memleketlerin ihtiyacına arz edebilmiştir.

İşte bu istihsal fazlalığıdır ki, Dünya devletlerini harekete getirmiştir. Bu istihsal fazlalığı, bir taraftan İngiltere'nin ilgisini uyandırmıştır. Çünkü kendi geniş İmparatorluğunda buna muadil bir petrol zuhuru mevcut değildir. (meselâ: British-Borneo, 1948 de 2,7 milyon ton petrol istihsal etmiştir ki, bu da Dünya istihsalinin % 0,6 sını ancak tutar). Diğer taraftan bu fazla istihsal Birleşik Amerika'yı alâkadar etmiştir; çünkü, Amerika son senelerde kendi petrol rezervlerini daha dikkatli ve tutumlu kullanmağa başlamıştır.

Dünya devletlerinin kendi ekonomik ve politik nüfuzlarını Dünya politikasının bu mihrakında (Orta Doğu da temerküz ettirdikleri ve bu nüfuzu fazlalattırmak için bütün kuvvet ve azimleriyle, her ne pahasına olursa olsun, hakikî bir savaşa giriştikleri; bir

taraftan "latent,, olarak devam eden İsrail-Arap, diğer taraftan Rus-Anglo-sakson gerginliklerinin kendi menfaatlerine göre istismar edilmesinden ve bu suretle içinden çıkılmaz diplomatik, oyunların zaman zaman tecellisine şahit olmamızdan anlaşılmaktadır.

III — Orta Doğu'da Petrol Sahaları ve Petrol Şirketleri :

İstanbul ile Kahire, Tahran ve Aden arasındaki geniş ve politik çok hassas dörtgen içinde, "Orta Doğu,, asıl petrol zonu, nisbeten küçük bir saha işgal eder. En mühim petrol sahaları, Basra körfezinin etrafında ve bilhassa İran'da (Nafti-Schah, Lali, Mescid - i Süleyman, Whiteoilspings, Haft, Kel, Agazari, Pazanum, Gah Saran); Suudî Arabistan'da (Abqaiq Daman, Qatif, Abu Hadriya' Ain-Dâr, Harath); Irak'da (Kerkük, Qasab, Qaiyarah); Kuveyt'de, (Burgan); Qatar'da (Dukhan) ve Bahreyn adalarında.

Orta Doğu'nun diğer yerlerinde, Suriye'de, Lübnan, Filistin ve Transjordan'da şimdiye kadar petrol bulunmamıştır. Buralarda mühim miktarda petrol bulunabileceği de şimdiden söylenemez. Buna rağmen, gerek petrol borularının kendi arazilerinden geçmesi ve gerekse kendi arazilerinde mühim petrol, taşıma tesislerinin bulunması (meselâ Filistin'in Hayfa şehrinde Lübnan'ın Trablus şehrinde), bu memleketleri petrol siyasetinin sihirli çemberi içine almıştır.

Evvelâ, Orta Doğu'da İngiltere'nin inkâr edilmez nüfuzu hâkimdi. Bu nüfuz esas itibariyle Anglo-İranean Oil Company, ve İraq Petroleum Company'de kendini gösteriyordu. Fakat, İkinci Dünya Harbinden evvelki senelerde Amerikalılar, yavaş yavaş mühim sahalara sokulmağa muvaffak olmuşlardır. 1947 de imza edilen bir İngiliz-

Amerikan anlaşması neticesi, Anglo-Amerikan şirketlerinin birbiriyle olan rekabetinin kendi hükümetlerine kadar genişlemesinin önüne geçilmiştir.

Eğer, Orta Doğu'daki kuvvetlerin taksimi hakkında doğru bir fikir elde etmek istenirse, yalnız orada çalışan şirketlerin durumunun tetkiki ile iktifa etmeyip, daha ziyade Dünya petrol Trust (Konzern.) larının - nüfuz ve tesirlerini de daima gözönünde bulundurmak icabeder. Bu Trust'lar doğrudan doğruya ortaya çıkmasalar bile, Orta Doğu'da petrol siyasetini ve petrol ekonomisini idare eden yine kendileridir. Çünkü orada çalışan şirketlerin aksiyonlarının büyük bir kısmı kendi ellerindedir.

Bu dünya-petrol Trust'larının en mühimleri şunlardır:

- 1 — Standard Oil Company of New Jersey (U.S.A.)
(Net kâr 1948 de = 365 milyon dolar)
- 2 — Texas Oil Company (USA)
(1948 de net kâr = 166 milyon dolar)
- 3 — Standart Oil Company of Colifornia (USA)
(1948 de net kâr = 161 milyon dolar)
4. — Gulf Oil Corporation (USA)
(1948de net kâr = 100 milyon dolardan yukarı)
- 5 — Socony Vaccum Oil Company (USA)
(1948'de net kâr = 100 milyon dolardan yukarı)
- 6 — Royal Dutch Shell (Britisch-Hollendisch)
(1948 de net kâr = 43 milyon Sterling)
- 7— Anglo-Iranian Oil Company (Britisch)
(1948 de net kâr = 24 mil. Sterling)

Yukarıda, kaydedilen safi kârlardan mali kuvvet ve nüfuzları hakkında bir fikir hasıl ettiğimiz bu büyük Dünya-Trust'ları Orta Doğu'daki imtiyaz sahibi olan münferit şirketler (*) üzerine gerek doğrudan doğruya ve gerek bilvasıta her zaman tesir edegelmişlerdir.

Kuveyt tarafsız zonunda, imtiyaz haklarına malik birçok küçük şirketlerden sarfinazar edilirse, Orta Doğu'da en mühim petrol şirketleri şunlardır:

1. — Anglo-Iranian Oil Company (Aloc)

Güney İran'da fevkalâde verimli petrol sahalarına sahiptir. Aloc'un hissedarları:

Aksiyonların: % 55,9 u İngiltere Hükümetinin elindedir.

% 26,3 üne Burmah Oil sahiptir.

% 17-8 de münferit aksiyonerlerin elindedir,

Bundan anlaşılacağına göre Anglo Iranian Oil Company tamamiyle bir İngiliz şirkettir.

2 — Arabian-American Oil Company (Aramco)

imtiyaz sahasının genişliği hemen hemen bütün Suudî Arabistan hükümeti arazisi kadardır. (Aramco) nun hissedarları:

Aksiyonların: % 30 u Standard Oil Co. of New Jersey elinde

% 30 u Standard Oil Co. of California elindedir

% 30 u Texas Oil elinde

% 10 u Socony Vaccum elinde

Aramco 1300 milyon dolar kıymetinde yatırılmış sermayesi ile Ameri-

(*) Mesalâ American Independent Oil Company ve Pacific Western Oil Corporation gibi.

ka'nın yabancı memleketlerde en büyük bir teşebbüsüdür.

3 — Iraq Petroleum Company (IPC)

Gerek doğrudan doğruya ve gerek tâli şirketleri (Tochter Gesellschaften) vasıtasıyla İran, Suriye, Filistin ve **Transjordan**, Qatar, Oman, Dufar, Hadramant ve Aden'de imtiyaz sahalarına maliktir.

IPC'nın hissedarları: Aksiyonların:

% 23,75.1 Anglo-Iranien Oil Company elinde

% 23,75 i Royal-Dutch Shell elinde

% 23,75 i Compagnie Française des Petroles elinde

% 23,75 i Near East Development Corporation elinde ve bunun:

(% 50 Standard Oil of New Jersey, % 50 Socony Vaocum) aittir.

% 5 i C. S. Gülbenkian (ermeni) elinde

4 — Kuwait Oil Company
İmtiyaz sahası Kuveyt arazisidir.

Bu şirketin hissedarları:

% 50 ile Anglo-Iranian Oil Company

% 50 ile Gulf Oil Corporation
Bu bir İngiliz-Amerikan şirkettir.

5 — Bahrein Petroleum Company.
İmtiyaz sahası Bahreyn adalarıdır.

Bu şirketin hissedarları:

% 50 ile Standard Oil of California

% 50 ile Texas Oil Company

Görülüyor ki bu sırf bir Amerikan teşebbüsüdür.

Bu beş petrol şirketinin çalışmalarının neticesini şu suretle toplayabiliriz:

Bu beş şirket 20 petrol sahası, 200 kuyu ve 1948 de 56 milyon tona yakın petrol istihsalı ile yalnız Orta

Doğu'nun değil aynı zamanda vasıtalı veya vasıtasız bütün Ön Doğu'nun politik mukadderatına da tesir ediyorlar.

IV — İstihsal Maliyeti ve Petrol Fiyatı:

Avrupa'da olduğu gibi Dünya'nın bütün petrol istihsal sahalarında ve USA da petrol istihsalinin esas güçlüğü, yeni, verimli petrol yataklarının bulunup açılmasındadır.

Bu ilmî ve teknik görevin petrol endüstrisinin rantabilitesine ne kadar tesir ettiği, bizzat Amerika'da açılan 6 kuyuya mukabil vasati olarak yalnız bir tanesinden petrol istihsalı mümkün olmasıyla anlaşılabilir. Bu şans Almanya'da, petrol yataklarının karışık durumu dolayısıyla, daha düşüktür. Yeni bir petrol sahası bulabilmek için vasatî 18 tecrübe sondajına ihtiyaç vardır. Böyle bir sondaj için 1/2 milyon DM'in sarfı lâzım geldiği düşünülürse, bir petrol yatağının verimliliği ile istihsal maliyet fiyatı miktarının birbiriyle doğrudan doğruya alâkası olduğu açıkça görülür.

Gerek Amerika'da ve gerek Almanya'da diğer aynı durumdaki petrol memleketlerinde petrol istihsal maliyetinin düşürülmesi için sarfedilen bütün gayretler, tabiiyedir ki petrol yataklarının tabii durumlarıyla tahdid edilmiştir. Fakat Orta Doğu'da durum büsbütün başkadır. Her ne kadar Orta Doğu'da da, çok pahalıya mal olan istikşaf mahiyetindeki ilk arar malar, jeofizik çalışmalar ve tecrübe sondajları zarurî ise de, (yatırılan kapitalin azameti, bize petrol şirketlerinin bu çalışmalar için ne kadar büyük masraflara girdiğini gösterir) fakat orada bir defa petrol bulunup da sahası tesbit edildi mi, strüktürlerin uzunluğu ve vüsati icabı, en uzak yerlerde açılan kuyulara da bile petrole rastlamak

mümkün olmuştur. Bu esaslı farka diğerk bir faktör daha ilâve ederse, Orta Doğu petrollarının başlı başına nasıl bir hususiyet arz ettiklerini açıkça görürüz :

Amerika'da açılan sondajların vasatı verimiyle. Orta Doğu'daki sondajların vasatı verimini mukayese ederse, şaşılacak bir gerçeklikle karşılaşırız. Şöyle ki :

USA 1948 senesinde istihsal ettiği 277 milyon ton petrolü ancak 400.000 kuyudan alabilmiştir. Burada vasatı günlük verim kuyu başına 1,8 tondur. Buna mukabil Orta Doğu'da 1948 de istihsal edilen 56 milyon t. petrol, yalnız 200 kuyudan çıkarılmıştır. Ve bazı müsait kuyular günde 400 ton kadar istihsal yapmışlardır. Bundan başka Orta Doğu petrol yatakları nisbeten az bir derinliğe, ve yüksek yatak tazyiki altında oldukları için, kuvvetli akıma maliktirler.

Bu gibi fevkalâdelikler, jeofizik ve jeolojik etütlere Te tecrübe sondajlarına, istihsal tesislerine yapılacak masrafların ve ton başına isabet eden işçi kuvvetinin azalmasını icabettireceğinden, neticede bu hal, tabiatıyledir ki petrol istihsal maliyetine ve petrol fiyatlarına da tesir etmiş olacaktır.

Bu müsbet tesirler o kadar kuvvetlidir ki, Orta Doğu'da petrol istihsalının iklim, coğrafi durum gibi müşkül taraflarını da her cihetçe göze alırtabilecek mahiyettedir.

Orta Doğu petrolünün US Maritim Comission'unun varil başına (7 varil—1 ton) aldığı navlun da gözönünde tutularak Cif Newyork 2,805 dolara arz edilebilmesinin sebebi işte budur.

Yüksek nakliye masraflarına, Süveyş kanalı mururiyesine rağmen, Orta Doğu petrolü Amerika'nın doğu sahillerinde West-Texas petroluna (3,23

dolar) karşı muvaffakiyetle rekabet etmektedir.

Orta Doğu'nun Amerika petrol pazarlarında hissedilen bu rekabet kabiliyeti, boru hattı (pipeline) döşeme suretiyle nakil problemi halledildikten sonra asıl kendisini bütün kuvvetiyle gösterecektir.

V — Süveyş Kanalı ve Pipeline:

Orta Doğu'da istihsal vaziyeti fevkalâde müsait olmasına mukabil, petrolün nakli işi yolsuzluktan dolayı büyük müşkülâta mâruz kalmaktadır. Petrolün nakli meselesi burada daima esas bir problem olarak kalacaktır. Mamafih, büyük petrol şirketleri bu güçlükleri, memleket dahilinde büyük kapasiteli, istihsal edilen ham petrolü tasfiye'edecek rafineriler tesisi suretiyle azaltmayı düşünmüşlerdir.

Bu gibi rafineriler İran'da, Basra körfezi sahilinde Abadan'da, Kermanşah'da ve Khanakin'dedir. Abadan rafinerisi Dünyadaki eşlerinin en büyüğüdür. Ve 1947 de 20 milyon ton ham petrol işlemiştir. Bundan başka, Irak'da Kerkük, Suudî Arabistan'da Basra körfezi sahilinde Ras Tanura'da; Bahreyn adalarında ve nihayet - Orta Doğu petrol sahalarından oldukça uzakta - Lübnan'da Kerkük - Trablus pipeline'in son durağında ve Filistin'de, Kerkük-Hayfa pipeline'in bittiği yerdedir.

Her ne kadar bu rafinerilerin kapasitesi, tadil ve ilâve suretiyle daima yükseltiliyorsa da (meselâ, Hayfa rafinerisinin kapasitesi senevî 3 milyon tondan 9 milyona çıkarılmıştır), bu kadar muazzam miktarda istihsal edilen petrolün tasfiyesine kâfi gelmemektedir. Eskiden olduğu gibi istikbalde de transport meselesi had bir problem olarak kalacaktır, iptidaları Orta Doğu'nun bütün petrol ihracatı - Avrupa'ya

veya diğer deniz aşırı memleketlere gönderildiği takdirde - Basra körfezinden deniz yoluyla ve Süveyş kanalı üzerinden olacaktı. Bu deniz yolu, bugün de en mühim rolü oynamaktadır. Kanal mururiyesi maliyet fiyatına oldukça bir ağırlık vermesine rağmen, Süveyş kanalı enternasyonal gemi seferleri için en mühim bir yol olarak kalmıştır. 1880 de kanaldan geçen gemi tonajı 3 milyon iken, 1912 de bu tonaj 15 milyon ve 1938 de 25 milyona çıkmış ve 1948 de ise 50 milyon hududunu bulmuştur. Kanal mururiyesi ton başına 1,12 dolar olmasına rağmen, 1948 esnesinde taşınan yüklerin % 75 ini ham petrol veya mineral yağları teşkil etmiştir. Bu münasebetle şunu da tebarüz ettirelim ki, 1938'de kanaldan geçen gemilerin % 73 ünü İngiliz gemileri teşkil ettiği halde, bu miktar 1948 de % 47 ye kadar düşmüş; buna mukabil, aynı zaman zarfında kanaldan geçen Amerikan gemileri % 2 den-% 21 e kadar çıkmıştır.

Bu rakamlar, Amerika'nın bütün "Ön Doğu sahası,, üzerinde olan nüfusunun arttığını gösteren alâmetlerdir.

Petrol prodüksiyonunun beklenen yükselişi, Süveyş kanalının rantabilitesi bakımından, hiç bir tehlike teşkil etmeyecektir. 13 metre derinliği ve tabanda 45, satıhta 120 metre genişliği ile Süveyş kanalı bugüne kadar bütün ihtiyaçlara tekabül etmiştir. Daha çok gemi mürurunu karşılayabilmek için, Süveyş kanalı şirketi Kantar ile Ferdan arasında 12 km. uzunluğunda paralel bir kanal inşasını düşünmüş ve bunun için 18 milyon dolarlık bir tahsisat kabul etmiştir.

Bugüne kadar Süveyş kanalı, ancak tek hat olarak kullanıla gelmiştir. Her ne kadar karşılaşan gemilerin rahatça geçebilmeleri için, bazı yerlerde, bekleme noktaları mevcut ise de, bu

usul zaman kaybına sebebiyet vermektedir. Paralel kanalın inşasına sebep bu mecburiyet olsa gerektir. Buna rağmen, Süveyş kanalının uzun müddet Orta Doğu iktisadî kalkınmasının icaplarını teknik bakımından karşılayabileceği şüphelidir. Bu şartlar karşısında, Tanker yahut Pipeline davası, Orta Doğu ekonomik inkişafında tekrar aktüel bir mevki almağa başlamıştır.

İran petrol sahalarını Abadan, Kermanşah ve Khanakin gibi rafinerilerine ve Suudî Arabistan petrol sahalarını, Ras Tanura ye Bahreyn adalarındaki tasfiye tesislerine bağlayan Pipeline şebekelerinden başka, 1934 den beri Irak petroleum Company'nin Kerkük sahasından istihsal edilen petrolü Ak Denize nakleden iki boru şebekesi daha vardır. Bunlardan biri, Kerkük-Hayfa (1000 km.) diğeri ise Kerkük-Trablus (850 km.) boru hattıdır.

Bu hatlardan her birinin nakil kapasitesi, ancak senevi 2 milyon tondan (günde 15.000 ton) ibarettir. Bu kâfi gelmediği için, Iraq Petroleum Company, tâbi şirketleriyle beraber mevcut bu iki hatta muvazi birer boru hattı daha döşemek tasavvurunda idi. Bunlardan her birinin nakil kapasitesi senevî 5 milyon t. kadar olacaktır. Bu suretle mecmuu kapasite 12-14 milyon tona çıkarılmış olacaktır. Arada bu muvazi hatlardan birinin, Kerkük-Trablus, inşası bitmiş ve 40 cm. kutrundaki borularıyla bu hat işletmeye verilmiştir. Bu hatta günde 13.000 t. petrol tulumba ile basılmaktadır.

Orta Doğu'nun petrol sahasına ait en mühim projesi, Basra körfezinden başlayarak Ak Denize kadar 1300 ve 1800 km. lik bir mesafeyi katedecek iki boru hattının döşenmesi tasavvuru idi.

Bunlardan biri, İran'da ve aynı zamanda Kuveyt'de istihsal edilen petrolü Ak Denize nakledecek olan «Orta Doğu boru hattı», Abadan'dan başlayacak ve Ak Deniz sahilinde Trablus'un kuzeyinde Tarsus'da nihayet bulacaktır. Bu Pipeline'ni finansiye etmek için (Middle East Pipeline Co Ltd) ismiyle bir şirket kurulmuştur. Bunun hisselerinin % 60,9 u «Anglo - Iranian Oil Co.»nın ve % 24,7 si «Standard Oil of New Jersey» in ve diğer % 14,4 de «Socony Vaccum» ün elindedir.

İnşasına 1950 de başlanması düşünülen (başlamıştır) boru hattının kutru 85-90 cm. olacaktır. Bu suretle bu hatla günde 75.000 t. ve senede 27 milyon t. petrol nakletmek mümkün olacaktır.

İkinci büyük boru hattı, Trans-Arabian Pipeline (TAPLine), Basra körfezinde Abqaiq'ten başlayacak ve 1700 km. lik bir mesafe katettikten sonra, Lübnan'da Sidon limanının 10 km. güneyinde Ak Denizde nihayet bulacaktır. Bu hat, Arabistan petrol sahalarında istihsal edilen petrolü Ak Denize nakledecektir.

Bu (TAPLine) i inşa eden AROM-CÖ'dür. Burada bunu teşkil eden şirketlerden her biri kendi hisseleri nispetinde bir sermaye ile bu boru-hattının inşasını finanse edeceklerdir.

Bu suretle Standard Oil of New Jersey, Standard of California, Texas Oil Co.'dan her biri umumî masrafın % 30-unu ve Socony Vaccum ise % 10 nunu üzerlerine alacaklardır. 75 cm. kutrunda borulardan müteşekkil olan bu hattın günlük kapasitesi, 50.000 ton ve senelik nakil kabiliyeti de 18 milyon ton olarak hesabedilmiştir. Bu inşaatın hitamından sonra, Orta Doğu'nun buru şebekesi, senede 55 milyon ton petrolü, kara yolundan Ak Denize nakledilecek bir kabiliyette olacaktır. Bu boru hattının tesis masrafı, ne kadar büyük

olursa olsun — Orta Doğu Pipeline'i 261 milyon dolar, TEPLine ise 205 milyon dolar — bu hat inşa edildikten sonra, nakil masrafları, — Basra körfezi — Süveyş kanalı üzerinden nakle nispetle — daha ekonomik olacaktır.

Aşağıdaki tablo bu hususta bize bir fikir verir:

Bir Varil Arap Ham Petrolünün Cif Newyork Dolar olarak Nakil Masrafı

Transport	Şimdi (Süveyş)	Gelecekte (Boru ile)
İstihsal masrafı	0,20	0,20
Suudi Arabistan'a verilen		
İstihsal hissesi	0,38	0,83
ARAMCO'nun icarı	0,87	0,87
Ras Tanura Newyork (US Maritim Comission) navlunu	1,58	1,69
Süveyş kanalı mururiyesi	0,16	—
Yükleme ve boşaltma	0,03	0,08
Gümrük	0,105	0,105
Sidona kadar boru hattı masrafı	—	0,30-1,34
Navlun (Sidon-Newyork)	—	1,04
Mecmuu:	3,125	2,775

Her ne kadar bu navlun fiyatları 1948 Temmuzundan evveline, yani «ÜS Maritim Comission» nun tarifesi kaldırılmazdan evveline ait ise de, umumî nakil masrafının Pipeline inşasından sonra bir miktar da azalacağını sarîh olarak görürüz.

Bu masrafın azalması nisbetinde, Orta Doğu petrollarının Dünya petrol pazarlarında rekabet kabiliyeti de artmış olacaktır.

VI — Orta Doğu Petrol Rezervleri ve Yatırılan Sermaye:

Yukarıda sözü geçen Pipeline'ler çapında tesisatın teknik projelerini tatbik edecek petrol şirketlerinin de, istihsalin azaldığı zamanlarda, bundan doğacak ekonomik krizlere ve Arap memleketlerinde hiç eksik olmayan po-

litik gerginliklere tahammül edebilecek kadar mâlî bakmadan kuvvetli olmaları lâzımdır. Bu açıdan bakılırsa, Orta Doğu'da petrol istihsal edecek ve bunları işleyecek şirketlerin sermaye vaziyetlerinin bu gibi büyük rizikoları karşılayabilecek bir durumda olmaları kenliğinden anlaşılır.

Burada, kendini gösterecek teknik ve ekonomik görevler, böyle muazzam müesseseleri lüzumlu kılar.

Kral İbni Suud'un ve halefinin asrımızın sonuna kadar "Arabian-American Oil Company,, den, ihtiyatlı tahminlere göre, istihsal faizi olarak 5 milyar dolar alacaklarını, veyahut Amerikan petrol şirketlerinin, diğer hissedar şirketlerle beraber, Orta Doğu'da petrol sahaları, boru hattı ve rafineri tesisleri için önümüzdeki ilk 5 senelik plânlarına 1,75 milyar dolar tahsis ettiklerini göz önünde bulundurursak, bu teşebbüsün azameti hakkında bir fikir edinmiş oluruz. Bu plânda yapılması düşünülen işler ve bunların büyüklüğü göz önünde tutulursa, bu teşebbüse "Orta Doğu'nun küçük Marshall plânı,, denilmesinin ne kadar isabetli olduğunu görürüz.

Yatırılan Sermayeler

Anglo-Iranien Oil Co. nın Rafinerilerini tadil ve genişletilmesi için	56,5 milyon dolar
Pipeline tesisatı için :	
Orta Doğu Pipeline'i için	231,0 milyon dolar
Trans-Arabian Pipeline'in için	205,0 milyon dolar
Petrol [sahalarının işletilmesi için :	
Arabian-American Oil Co.	319,0 milyon dolar
Kuwait Oil Co.	150,0 milyon dolar
Bahreyn Petroleum Co.	10,0 milyon dolar
Irak Petroleum Co, -grubu	530,0 milyon dolar.

Eğer bu şirketler Orta Doğu'da mevcut petrol rezervleri hakkındaki bilgilerini, esaslı jeolojik etütlere ve emin jeofizik metotlara ve elde edecek-

leri petrol miktarını da bir çok tecrübelere dayanarak yaptıkları katı teknik ve ekonomik hesaplara istinat ettirmemiş olsalardı, bu kadar muazzam sermayeyi tabiâtiyledir ki oraya yatırmazlardı.

Mevcut Dünya petrol rezervleri hakkındaki tahminler, birbirinden farklı olmakla beraber, son hesaplara göre umumiyetle tesbit ve teyid edilen 11 milyar ton petrol rezervi aşağıdaki memleketlere isabet etmektedir:

Kuzey Amerika (Meksika dahil)	4,1 milyar ton = 37,0%
Orta ve Güney Amerika	1,5 » » = 14,2%
Sovyet - Rusya	1,0 » » = 11,0%
"Orta Doğu,,	4,1 » » = 37,0%

"Orta Doğu,, petrol rezervinin münferit memleketlere düşen kabili istihsal kısmı:

İran	1,176 milyon ton
Suudî Arabistan ve Bahreyn adaları	1,168 » »
Irak	920 » »
Kuveyt	673 » »
Qatar	160 » »

Bu tahminlerden alınan netice, Orta Doğu petrol rezervinin, hiç olmazsa Meksika dahil bütün USA rezervi kadar bir yekûn tuttuğu anlaşılmaktadır.

Bu yeni keşfedilen bakir arazide, bir çok sürprizler karşısında kalınabilir. Yani daha bir çok petrol sahaları keşfolunabilir.

Amerikan petrol mütehassısları, Orta Doğu petrol istihsalinin önümüzdeki senelerde 70 milyon tona çıkacağını tahmin etmektedirler ki, bu yalnız bir tahmin değil ilmi etütler ve teknik ihzar ameliyelerine istinat ederek yapılmış bir hesaptır.

VII — Orta Doğu ve Batı Avrupa:

Dünya petrol ekonomisinin en önemli «Tendence» larından biri de Dünya petrol istihsalinin daimî bir surette yükselmesine mukabil Dünya petrol ihtiyacının artması suretinde bir gerçeklikle karakterize edilebilmesidir.

Yol nakliyatının motorize edilmesi uçak inşaatında bugünkü inkişaf, gemilerde kömür yerine mazot yakılması ve kömür lokomotifinden Diesel - lokomotifine geçilmesi, ziraatın makineleştirilmesi ve nihayet teshin yağının ev işlerinde ve endüstride gittikçe artan bir miktarda kullanılması bütün dünyada petrole karşı bir «talep» dalgası uyandırmıştır.

Bilhassa bu ihtiyaç Birleşik Amerika'da çok yüksektir. Ve 1948'de 280 milyon (Almanya'da 2 milyon) ton petrol istihlâk edilmiştir. Adam başına 2000 litre petrol düşer). Kendi istihlâkinin bu kadar artması karşısında USA petrol siyasetindeki esaslı değişikliği kolayca anlarız. Dünyanın en mühim petrol istihsal memleketi olan Birleşik Amerika Devletleri, günden güne artan kendi petrol ihtiyacını karşılamıyacak bir hale gelmiştir. Nerede ise bu ihracatçı devlet bir ithalâtçı memleket durumuna düşecektir.

Her ne kadar Batı Avrupa, - Asya ve Afrika'yı sükût ile geçebiliriz - kendi bugünkü teknik ve ekonomik gelişmesi icabı, Amerika kadar petrol istihlâk etmemekle beraber, Marshall plânı Batı Avrupa petrol istihlâkinin daimî bir surette artmasını geliştirmektedir. Batı Avrupa - Marshall plânı - devletlerinin 1948 senesinde petrol sarfiyatı 36 milyon tonu bulmuştur ki, bu istihlâkin 1952 -1953 senesinde 59 milyon tona çıkacağı hesabedilmektedir. Batı Avrupa petrol ihtiyacının gelişimini ve bu ihtiyacı karşılamak için düşünül-

len - aşağıda göreceğimiz - Avrupa, rafineri programından anlıyabiliriz.

Evvelce Avrupa kendi petrol ihtiyacını Kuzey, Orta ve Güney Amerika'dan ithal ettiği rafine edilmiş maddelerle karşıladı. Fakat bundan sonra ham petrolünü birinci derecede olarak Orta -Doğu'dan almak mecburiyetinde kalacaktır. Pek az evveline kadar Batı Avrupa petrol ihtiyacının temini, batı yarım küresinin işi idi. Fakat, Antil Denizi etrafındaki memleketlerin petrol istihlâtatının büyük bir kısmına, Batı Dünyasının kendisi muhtaç olduğundan, Batı Avrupa'ya petrol verecek memleket olarak Orta Doğu'dan başka bir yer kalmıyor demektir. Petrol ihracatının böylece bir elden diğerine geçmesinin yani bu «kayma» nın kuvvetli tesirini aşağıdaki tabloda açıkça görürüz.

Batı Avrupa ithalâtı

	1938	1948	1951
Batı yarım küresinden	76,7 %	61,4 %	17,9 %
Orta Doğu'dan	23,3 %	38,6 %	82,1 %

İthalâtta bu iki taraflı «kayma», batı yerine Orta Doğu'dan petrol ithali, rafine edilmiş maddeler yerine ham petrol ithali, Batı Avrupa'da geniş ölçüde değişikliklere sebep olmuştur.

Gerek kapasiteli rafinerilerine rağmen, Orta Doğu'nun istihsal ettiği ham petrolün bir kısmını, tasfiye edebilecek durumda olması ve gerekse, ihracatını dolar mukabilinde yapması, Batı Avrupa'yı büyük rafineri tesisleri inşasına mecbur etmiştir. Bu sebepten Marshall plânı batı Avrupa rafineri kapasitesinin yükseltilmesini ilk plâna almıştır.

Batı Avrupa rafinerilerinin işlediği ham petrol 1939 da 13 milyon ton iken, bu miktar, bu plâna göre, 1953 senesinde 62 milyon tona çıkmış olacaktır. Bu 62 milyon tonun, Fransa ve İngiltere'den her biri 19 milyonunu;

İtalya -Triest dahil- 8; Beneleux devletleri 8 ve batı Almanya ise 4,7 milyonunu işliyeceklerdir. Bu suretle Orta Doğu petrol sahasının işletilmesi ve gelişimi yalnız Dünya politik ve ekonomik ağırlık merkezinin umumî olarak değişmesini intaç etmiyor, aynı zamanda bu «kayma» nın tesirinde, Almanya da dahil bütün Avrupa devletleri gerek ekonomik ve gerekse politik sahada yeni bir istikamet tayinine mecbur kalmış oluyolar.

Batı Avrupa, petrol ithaline en çok ihtiyacı olan saha, ve «Orta Doğu» en mühim ihracat memleketleri olarak ekonomik münasebetlerinde birbirlerini en mesut bir surette itmam edebilirler.

Batı Avrupa'nın, Orta Doğu'daki petrol istihsalini kontrolleri altında tutan şirketlerin mensup bulunduğu devletlerle daimi surette sıkı münasebette bulunması, her ne kadar ihtiyacı

olduğu petrolün ithalini emniyet altına alıyorsa da, bu ithalâta bağlı kalmanın tehlikelerideolduğunu unutmamalıdır.

Orta Doğu'dan bu kadar büyük miktarda petrolün Süveyş kanalı ve Pipeline'le nakli bir teknik problem olarak kalacaktır. Buna bazı zayıf noktaları ve emniyetsizlik faktörlerini de ilâve edebiliriz. Bilhassa 7000 millik nakil yolu, Orta Doğu'da politik muvazenenin daima bozuk olması, ve Ak Denizdeki politik münasebetlerin gerginliği yüzünden hiç bir zaman tehlikeden arı olmayacaktır.

Onun içindir ki Batı Avrupa'nın göz önünde bulundurduğu prensip, kendi petrol istihallerini durmadan yükseltmek ve bu suretle petrol ithalâtında Orta doğuya tabî olmaktan o nisbette kurtulmaktır. (*)

(*) Batı Almanya bu yolda epey ilerlemiştir. Ve bugün kendi petrol ihtiyacının 1/3 nü kendisi istihsal etmektedir.

